

Digitalisering: een virtuele toekomst voor oude rechtsbronnen¹

De invloed van informatietechnologie op allerlei domeinen van wetenschapsbeoefening is de afgelopen jaren exponentieel toegenomen. Ook op het domein van de rechtsgeschiedenis tekenen zich nieuwe ontwikkelingen af. Waar het nog maar enkele jaren geleden als revolutionair gold, dat het kaartensysteem van het NCRD werd omgezet in een database en de dochtersystemen in juridische instituutbibliotheken hun bestaansrecht verloren, is thans het online bevragen van dergelijke databanken voor veel rechtshistorici dagelijkse praktijk. Waar rechtshistorici voor enkele jaren nog aangewezen waren op de mechanische typemachine en het stencilapparaat, componeren zij thans hun *magnum opus*, en de eventueel daar nog opvolgende *opera minora*, met behulp van de tekstverwerker. Hun informatie verzamelen zij niet langer enkel via literatuuronderzoek in bibliotheken of door archiefonderzoek, maar zij surfen – op zoek naar rechtshistorische informatie – over het internet, onderhouden per e-mail contacten met alle uithoeken der aarde, of chatten in elektronische nieuwsgroepen.

Een korte verkenning van het internet laat zien, dat inmiddels een grote diversiteit van rechtshistorische informatie voor onderwijs- en onderzoeksdoeleinden op het WorldWideWeb te vinden is. Te wijzen valt in dit verband o.a. op de website van het Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte, dat sinds 1997 een groot deel van zijn bibliotheekcollectie betreffende de negentiende-eeuwse geschiedenis van het Duitse, Oostenrijkse en Zwitserse privaatrecht en burgerlijk procesrecht heeft gedigitaliseerd en on-line beschikbaar gesteld.² Ook de website van het *Deutsche Rechtswörterbuch* van de Heidelbergse Academie van Wetenschappen biedt toegang tot een groot aantal tekstcorpora en facsimiles van zeldzame drukken, zoals het *Lexicon iuris civilis* van Jacob Spiegel (1549), of J.J. Mosers *Von der reichsstädtischen Regiments-Verfassung*.³ Hetzelfde geldt voor de website van MATEO (Mannheimer Texte Online), die evenzeer een rijke keuze presenteert van zeldzame juridische drukken, handschriften en rarissima – waaronder Johann von Schwarzenbergs *Bambergische Peinliche Halsgerichtsordnung* in een geïllustreerde uitgave van 1507.⁴

In Nederland en België is het momentele aanbod van rechtsbronnen en facsimiles van juridische oude drukken nog zeer beperkt. Alleen de *Recht uit de lage landen-website* van Jos Monballyu bevat een rijk aanbod van costumiere rechtsbronnen, resultaat van het rechtstaalproject van de afdeling rechtsgeschiedenis van de Vlaamse Academie van Wetenschappen.⁵ Het lijkt mij daarom wenselijk discussie uit te lokken over de vraag, of de vakgroepen rechtsgeschiedenis in Nederland en België, de Stichting tot uitgaaf van de bronnen van het Oud-Vaderlandse Recht en de Koninklijke Commissie van Oude Wetten en Verordeningen van België niet gezamenlijk de handen ineen zouden moeten slaan, om het Belgische en Nederlandse rechtshistorische erfgoed opnieuw te presenteren op een wijze die tegemoet komt aan de eisen die rechtshistorisch onderwijs en onderzoek in de eenentwintigste eeuw aan ons stellen.

Alvorens aan die vraag toe te komen, zal ik de mogelijkheden van digitalisering van rechtshistorisch cultureel erfgoed aan de hand van enkele, voornamelijk Duitse, voorbeelden illustreren.

¹ Uitgewerkte versie van een presentatie, gehouden tijdens het XVIe Belgisch-Nederlandse Rechtshistorisch congres op 17 en 18 november 2000 te Amsterdam; voor een digitale versie zij verwezen naar: <http://www-edocs.unimaas.nl/files/mr01001.pdf>. In de digitale versie zijn de voetnoten als hyperlinks activeerbaar. Aanklikken verbindt u met de desbetreffende website.

² <http://134.76.15.23/>

³ <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~cd2/drw/index.htm>

⁴ <http://www.uni-mannheim.de/mateo/desbillons/bambi.html>

⁵ <http://www.kulak.ac.be/facult/rechten/Monballyu/Rechtlagelanden/Homepage.htm>

Enkele Duitse digitaliseringsprojecten nader bekeken

Met financiële ondersteuning van de Deutsche Forschungs Gemeinschaft (DFG) in het kader van het *DFG-Förderprogramm zur retrospektiven Digitalisierung von Bibliotheksgut*, zijn in Duitsland enkele Digitalisierungszentren opgericht.⁶ Deze centra hebben tot taak door middel van het opzetten van pilotstudies ervaring op te doen met digitaliseringsprojecten, en op basis van de aldus verworven competentie andere instellingen bij het opzetten van dergelijke projecten behulpzaam te zijn. Het is opvallend, dat enkele van deze digitaliseringscentra interessante rechtshistorische bronnen en literatuur hebben uitgekozen voor hun pilotprojecten. Wij laten er enkele de revue passeren.

Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ)

Een van die digitaliseringscentra is het Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ), dat verbonden is aan de Bayerische Staatsbibliothek.⁷ Dit digitaliseringscentrum heeft in samenwerking met de Monumenta Germaniae Historica⁸ bij wijze van pilotstudie het volledige *Decretum Gratiani* in de editie van Emil Friedberg digitaal toegankelijk gemaakt.⁹ Nadat reeds in het midden van de jaren 80 de volledige tekst – met uitzondering van de noten – van het Decretum was gescand en door middel van Optical Character recognition omgezet in machine leesbare tekst, werden thans images – gescande afbeeldingen – van de tekst in de oorspronkelijke opmaak hieraan toegevoegd, evenals een zoekstelsel op basis van een volledige concordans.

Dankzij dit project kan men niet alleen in het kader van rechtshistorisch onderwijs of onderzoek relevante teksten via het WWW in een aantal formaten downloaden – voorzien is in afbeeldingen in GIF (bedoeld om on-line gelezen te worden) alsmede in afbeeldingen in PDF (bedoeld om offline afgedrukt te worden) – maar men kan ook zeer gericht op trefwoorden, zoals bijvoorbeeld "penitentia" zoeken. De zoekmogelijkheden zijn zowel fulltext, als op pagina en kolom, als op titels van hoofdstukken. Daarnaast biedt het MDZ digitale toegang tot de Rijksdagprotocollen (1867-1895), documenten betreffende de Sovjet-Unie (1917-1953) en het *Bayerisches Gesetz- und Verordnungsblatt* (1945-1949).¹⁰

Max-Planck-Institut

Het Max-Planck-Institut in Frankfurt heeft zich meer op de massa-digitalisering gestort. Met steun van de Deutsche Forschungs Gemeinschaft heeft men hier het initiatief genomen alle juridische literatuur betreffende het Duitse, Oostenrijkse en Zwitserse privaatrecht en burgerlijk procesrecht in de negentiende eeuw te digitaliseren.¹¹ In het kader van dit project zullen uiteindelijk 4000 banden, tezamen 1,24 miljoen bladzijden tekst, on-line toegankelijk gemaakt worden. Momenteel zijn daarvan reeds 2400 banden beschikbaar.

⁶ <http://www.hab.de/forschung/de/vdf/index.htm>

⁷ <http://mdz.bib-bvb.de/digbib>

⁸ <http://www.mgh.de/>

⁹ <http://mdz.bib-bvb.de/digbib/gratian/>

¹⁰ <http://mdz.bib-bvb.de/digbib>

¹¹ <http://www.mpier.uni-frankfurt.de/>

De zoekmogelijkheden die via het WWW beschikbaar zijn, zijn vergelijkbaar met die van een standaard on-line bibliotheekcatalogus. Men kan literatuur zoeken op auteur, trefwoorden uit de titel, of op onderwerp. Via een alfabetische toegang kan men gericht bekijken van welke auteurs werken gedigitaliseerd zijn. Zodra men een titel heeft geselecteerd – bijvoorbeeld: Savigny's *System des heutigen römischen Rechts*, of Windscheids *Die Actio des römischen Civilrechts vom Standpunkt des heutigen Rechts* – dan krijgt men in een vervolgscherm een gedigitaliseerde inhoudsopgave van het desbetreffende werk. Aanklikken van delen van de inhoudsopgave heeft tot gevolg, dat de desbetreffende bladzijde als image (niet doorzoekbare afbeelding) op het scherm verschijnt. Via een knoppenbalk kan men de tekst vervolgens verder doorbladeren. Omdat het hier niet gaat om machineleesbare tekst, zijn er binnen de documenten geen verdere zoekfaciliteiten.

Gezien de enorme omvang van de collectie, kan men op zeer grote schaal vanachter het beeldscherm thuis of op andere werkplekken grasduinen in de wondere wereld van het Pandektenrecht. Deze collectie biedt ook zeer fraaie mogelijkheden in een elektronische leeromgeving voor gevorderde studenten in het kader van het vak geschiedenis van het privaatrecht. De virtuele bibliotheek is hier werkelijkheid geworden. Een bestand met alle Duitse juridische dissertaties uit de 17^e en 18^e eeuw is in voorbereiding.

MATEO (Mannheimer Texte Online)

Vanaf 1996 houdt de Universiteitsbibliotheek van Mannheim zich eveneens onledig met het digitaliseren van oude drukken en handschriften uit haar collectie.¹² Met heeft men zich toegelegd op het digitaal beschikbaar stellen van zeldzame werken, waarvan nog geen (papieren) facsimile-editie bestond. De toegevoegde waarde van dergelijke digitale facsimile-edities bestaat daarin, dat men door middel van het toevoegen van hyperlinks kan verwijzen naar interessante bibliografische of historische informatie elders op het WWW.

Rechtshistorisch pronkstuk van de reeks "Frühe Ausgaben berühmter Werke" is een geïllustreerde editie van de *Bambergische Peinliche Halsgerichtsordnung*, van Johann van Schwarzenberg, in 1507 door Hans Pfeil te Bamberg uitgegeven.

Wanneer men de desbetreffende hyperlink aanklikt, komt men op een startpagina, waar men enige bio/bibliografische wetenswaardigheden vindt, alsmede voor elke pagina afzonderlijk een hyperlink, zodat men rechtstreeks toegang heeft tot de gewenste pagina's. Aanklikken van deze hyperlinks heeft tot resultaat, dat de desbetreffende pagina in facsimile en in kleur op het scherm verschijnt. Omdat gekozen is voor het JPEG (Joint photographic experts group)-formaat, met een lage graad van compressie, en voor kleur, duurt het betrekkelijk lang, voordat men – althans via een 56 K modem en een analoge telefoonverbinding – de afbeelding in huis heeft.¹³ Dergelijke teksten worden door MATEO ook op CD-rom uitgebracht. Omdat het hier wederom gaat om passieve images, ontbreken ook hier verdere zoekmogelijkheden.

¹² <http://www.uni-mannheim.de/mateo/epo.html>

¹³ Dankzij de opkomst van breedband-internet (kabel en ADSL) is de omvang van bestanden in afnemende mate prohibitief.

Facsimiles Universiteit Bielefeld

De website van de Universiteit van Heidelberg fungeert als host voor het *Deutsche RechtsWörterbuch, Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache*, een project van de Heidelbergse Academie van Wetenschappen.¹⁴ In het kader van dit project zijn ook enkele oude rechtsboeken – daterend uit de periode 1501 tot 1798 en afkomstig uit de collectie van de Universiteit Bielefeld – gedigitaliseerd en on-line beschikbaar gesteld. De techniek lijkt zeer sterk op die van MATEO. Men heeft de keuze uit een menu met een tiental publicaties. Aanklikken van een der hyperlinks geeft toegang tot een in tweeën gedeelde webpagina. Links kan men aanklikken welke pagina men wil raadplegen. Deze verschijnt vervolgens rechts in beeld. ook hier zien we zeer fraaie kleuren afbeeldingen (JPEG), die dankzij een sterkere mate van compressie toch nog redelijk snel op het beeldscherm worden opgebouwd.

Niet alleen drukwerken maar ook handschriften

De hiervoor besproken digitaliseringsprojecten betreffen voornamelijk rechtshistorische literatuur, die via internet on-line beschikbaar wordt gesteld. Hetzelfde gebeurt ook, zij het op beperktere schaal met handschriften. Ik wijs in dit verband op een project van de Universiteitsbibliotheek Marburg, dat voorziet in de digitale ontsluiting van de manuscripten van Von Savigny.¹⁵ Hier worden de gescande "images" van het handschrift van de vader van het hedendaagse Romeinse Recht voorzien van een zoekapparaat, zodat op persoonsnamen, instituties, data en onderwerpen gezocht kan worden.

Een ander voorbeeld biedt het stadsarchief Duderstadt, dat er in is geslaagd een groot deel van zijn archivalia in gedigitaliseerde vorm op internet te etaleren.¹⁶ De zoekstructuur, die hier wordt aangeboden, is die van een klassieke inventaris, waarbij de inventarisnummers als hyperlinks zijn uitgevoerd, die rechtstreeks verwijzen naar de gedigitaliseerde originelen.

Ook het Münchener Digitalisierungszentrum is op dit gebied actief, getuige het project *Kaiserurkunden in Abbildungen*.¹⁷ Dit project heeft tot doel facsimiles van keizerlijke oorkonden in combinatie met transcripties, ontleend aan de Monumenta Germaniae Historica, in sterk gecomprimeerde vorm – zonder significant informatieverlies – on-line toegankelijk te maken. Om dit mogelijk te maken wordt met geavanceerde compressie-technieken geëxperimenteerd, zoals DJVU van LizardTech.¹⁸ Van vergelijkbare orde, maar niet specifiek rechtshistorisch, is het project *Codices Electronici Ecclesiae Coloniensis*, dat eveneens tot doel heeft middeleeuwse oorkonden volgens internationaal geaccepteerde codicologische en paleografische standaarden via internet toegankelijk te maken.¹⁹

¹⁴ <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~cd2/drw/index.htm>

¹⁵ <http://savigny.ub.uni-marburg.de/>

¹⁶ <http://www.archive.geschichte.mpg.de/duderstadt/dud-d.htm>; voor een vergelijkbaar project zie de website van het *Fontes Civitatis Ratisponencis-project* http://www-fhg.kfunigraz.ac.at/fcr/fcr_home.htm

¹⁷ http://mdz.bib-bvb.de/digbib/test/@Generic_CollectionView;cs=default;ts=default;pt=gratian;lang=nl

¹⁸ <http://www.djvu.att.com/open/>

¹⁹ <http://www.ceec.uni-koeln.de/>

Niet alleen onderzoek maar ook onderwijs

De meeste van de hierboven besproken websites zijn primair – maar niet uitsluitend – voor rechtshistorische onderzoekers interessant. Internet biedt echter ook mogelijkheden voor onderwijs. Een typisch voorbeeld van een website, die primair voor onderwijsdoeleinden geschikt is, is het AVALON-project van de Yale law school, dat een keur van teksten op het gebied van (Engels en Amerikaans) constitutioneel recht en internationaal recht bevat.²⁰ Op basis van dit materiaal is het zeer wel mogelijk studenten werkstukken te laten maken op het gebied van vergelijkende constitutionele geschiedenis, of de geschiedenis van het internationale recht. Deze aanpak is in Nederland bij mijn weten door rechtshistorici nog niet echt beproefd. Wel zijn er binnen de letterenfaculteiten, o.a. te Leiden, aanzetten in een dergelijke richting te vinden.²¹

Situatie in België

In België beheert collega Jos Monballyu de digitale erfenis van het rechtstaalproject, waarover Christel Verhas heeft gesproken op het vorige Belgisch-Nederlands rechtshistorisch congres te Gent.²² In het voortraject van deze beoogde Belgisch/Nederlandse tegenhanger van het *Deutsche Rechtswörterbuch*, werd een groot deel van de omvangrijke reeks costumen, uitgegeven onder auspiciën van de Koninklijke Commissie van Oude Wetten en Verordeningen van België gescand en met behulp van optical character recognition in machine-leesbare tekst omgezet. Deze teksten zijn vervolgens als html (hypertextmarkuplanguage)-documenten in een overzichtelijke geografisch geordende zoekstructuur on-line ter beschikking gesteld.

De gescande teksten hebben verder geen nabewerking ondergaan. Voor de gebruiker betekent dat, dat hij zelf nog een aantal bewerkingen moet verrichten voordat hij de noten heeft gescheiden van de tekst. Naast voordelen, zoals een bijzondere snelle informatieoverdracht, heeft deze methode ook nadelen, zoals de mogelijkheid een dergelijke web-site snel te kopiëren en voor eigen doeleinden te gebruiken. In dergelijke gevallen is ook de integriteit van de teksten niet langer gewaarborgd. Daarnaast biedt de website *Recht uit de lage landen* voorpublicaties of preprints van rechtshistorische bijdragen en links naar andere rechtshistorische websites.²³

²⁰ <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/avalon.htm>

²¹ <http://home.planet.nl/~nijs0104/www-vl-neth/index.html>

²² C.M.O. Verhas, 'Het historisch woordenboek van de Nederlandse rechtstaal (13de-18de eeuw: een werkinstrument in wording', in: D. Heirbaut, D. Lamprecht (eds.), *Van oud en nieuw recht. Handelingen van het XVde Belgisch-Nederlands Rechtshistorisch Congres*, (Antwerpen 1998, Gandaius, Ontmoetingen met het recht I), blz. 173-190.

²³ <http://www.kulak.ac.be/facult/rechten/Monballyu/Rechtlagelanden/Homepage.htm>

Situatie in Nederland

Wanneer men in Nederland op zoek gaat naar rechtsbronnen op WWW beschikt men naast de regionaal beperkte website *Limburgse rechtsgeschiedenis*,²⁴ die door schrijver dezes wordt beheerd, en de website van M. van Boven over rechters in de Franse tijd,²⁵ slechts over de website *Regelgeving in de Nederlanden*, onderdeel van het *GeneaKnowHow-net*.²⁶ Deze website biedt eveneens geografisch geordend "transcripties van rechtshistorische documenten voor lokaal en regionaal historisch onderzoek". De kwaliteit van de aangeboden informatie is zeer wisselend. Naast rechtsbronnen die volgens de traditionele regels van historische bronnenkritiek zijn bewerkt – veelal ontleend aan de websites van gemeentelijke archiefdiensten – vindt men er parafrazen van rechtsbronnen, waarvan niet altijd duidelijk is of deze voldoen aan de eisen der bronnenkritiek.

Anders dan in Duitsland of België, is er in Nederland nog geen sprake van grootschalige digitaliseringprojecten van oude juridische drukken of rechtsbronnen, die bovendien wetenschappelijk verantwoord zijn. Dit is mogelijk ten dele te wijten aan gebrek aan belangstelling van rechtshistorische zijde, maar ten dele zeker ook aan de omstandigheid, dat retrodigitaliseringsprojecten in Nederland – wat betreft het publieke internetdomein – in het algemeen de kinderschoenen nog nauwelijks zijn ontgroeid.

Naar goed Nederlands gebruik begint men met rapporten. Een vluchtige rondgang langs diverse websites levert meteen reeds een rijke oogst. Het gebiedsbestuur van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek publiceerde in december 1999 een omvangrijke nota, getiteld *Een digitale bibliotheek voor de geesteswetenschappen. Aanzet tot een programma voor investering in een landelijke kennisinfrastructuur voor geesteswetenschappen en cultuur*.²⁷ De web-site van de KB informeert ons via het *Digitaliseringsplan Collecties* over achtergrond en uitgangspunten bij het digitaliseren van collecties uit de Koninklijke Bibliotheek (augustus 1999).²⁸ De Stichting SURF presenteerde in 1998 een notitie onder de titel *Digitaal academisch erfgoed getoetst*.²⁹ terwijl ook op de websites van KNAW, RGP/ING en van het NIWI *mission statements* op het gebied van digitalisering te vinden zijn. Ik zal niet al deze nota's met u bespreken, maar mij beperken tot enkele opmerkingen bij de nota van het Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen van NWO en bij de beleidsnota van de KB.

In de nota van NWO worden uitgangspunten voor een digitaliseringsbeleid ten behoeve van de geesteswetenschappen geformuleerd, de voordelen van digitaal onderzoeksmateriaal aangetoond, de [toekomstige] behoefte aan digitaal onderzoeksmateriaal gepeild, en de actuele beschikbaarheid van digitaal onderzoeksmateriaal geïnventariseerd. De nota eindigt met enkele voorstellen, die een effectief gebruik van ICT in de geesteswetenschappen zouden moeten bevorderen. De strekking van de nota is als volgt: verschillende instellingen waaronder KNAW, NWO, KB, grote musea, OC&W zouden hun middelen voor digitaliseringsactiviteiten in een programma moeten concentreren. De te entameren digitaliseringsprojecten zouden langs drie programmalijnen moeten verlopen, te weten:

- voorbeeldprojecten, die primair bedoeld zijn om de aandacht voor en het gebruik van digitaal materiaal in het onderzoek te bevorderen,
- thematische projecten, die tot doel hebben een omvangrijke hoeveelheid materiaal over een bepaald

²⁴ <http://www.rechten.unimaas.nl/lrg/>

²⁵ <http://members.home.nl/m.v.boven/index.htm>

²⁶ <http://geneaknowhow.net/regel/nederlanden.htm>

²⁷ <http://www.nwo.nl/nwo/nieuws/persberichten/00pers01/>; merkwaardig overigens dat deze nota inmiddels niet meer rechtstreeks gedownload kan worden, maar per e-mail besteld moet worden.

²⁸ <http://www.kb.nl/kb/sbo/digi/digplan.html>

²⁹ http://www.surf.nl/iwireeks/erfgoed2_tekst.html

- onderwerp, verschijnsel of tijdvak in digitale vorm beschikbaar te stellen; en tenslotte de programmalijn van
- methodologische innovatie, gericht op het stimuleren van de ontwikkeling van nieuwe ICT-toepassingen binnen de geesteswetenschappen.

Wanneer men in de bijlagen bij het rapport duikt en kennis neemt van de geraadpleegde deskundigen, of kennis neemt van de door middel van een enquête gepeilde prioriteiten van onderzoekers en van beherende en/of onderzoeksinstellingen dan zal men geen rechtshistorici, noch rechtshistorische collecties – wellicht met uitzondering van de rechtsiconografie – tegenkomen. Anders dan in Duitsland, waar rechtshistorische onderzoekscollecties middels enkele pilotstudies prominent aan het digitaliseringsfront aanwezig zijn, dreigen rechtsbronnen in Nederland buiten de boot te vallen.

Ook in de beleidsnotitie Digitaliseringsplan Collecties van de KB worden enkele globale uitgangspunten geformuleerd, die voor rechtshistorici mogelijk interessant zijn. Voor digitalisering komen namelijk in aanmerking collecties die representatief en relatief omvangrijk zijn binnen een bepaald vakgebied (kriterium van compleetheid). Bedoelde collecties moeten grote wetenschappelijke waarde hebben en/of uniek zijn; en de potentiële gebruikersgroep moet zodanig zijn, dat de inspanning gerechtvaardigd is. Het resultaat van de inspanningen moet leiden tot betere toegankelijkheid van het materiaal en kennisdisseminatie. Als bijkomend motief geldt conservering van origineel materiaal.

Het ligt in de bedoeling van de KB primaire bronnen beschikbaar te stellen. Het streven is er daarbij op gericht de bron zo authentiek mogelijk aan te bieden. De bron kan daarbij wel op diverse manieren worden verrijkt, door middel van indexering, inhoudelijke codering, het doorzoekbaar maken van tekst door middels van SGML (Standard General Markup Language)-coderingen. Door het aanbrengen van een extra beveiligingscode kan bovendien de integriteit van de bron worden gewaarborgd.

Digitalisering van rechtsbronnen: naar een plan van aanpak?

De uitgangspunten in het *Digitaliseringsplan Collecties* van de Koninklijke Bibliotheek en in de NWO-nota *Een digitale bibliotheek voor de geesteswetenschappen* bieden mogelijkheden om te komen tot digitalisering van rechtshistorisch cultureel erfgoed. Dit zou kunnen door middel van een thematisch project, dat het hele domein van de Nederlandse rechtsgeschiedenis omvat, waarin een representatief beeld wordt gegeven van het vakgebied, door een wetenschappelijk verantwoorde keuze te maken uit het rechtshistorisch erfgoed, op een zodanige wijze, dat het materiaal optimaal toegankelijk wordt gemaakt voor onderwijs (kennisdisseminatie) en onderzoek. Het opzetten van een dergelijk rechtshistorisch domein is geen sinecure en vraagt een grote mate van samenwerking van rechtshistorici, als inhoudsdeskundigen, en ICT-ers die hun sporen hebben verdiend op het gebied van digitalisering.

In de discussie na afloop van mijn presentatie op 18 november, tijdens het XVIe Belgisch-Nederlands rechtshistorisch congres te Amsterdam, werd opgemerkt, dat hier wellicht een nieuwe taak lag voor het Nederlands Centrum voor Rechtshistorische Documentatie (NCRD), dat sinds enkele jaren als bureau binnen de KB functioneert.

Het NCRD is indertijd opgezet als een interuniversitair instituut ten behoeve van de rechtshistorische vakgroepen, met als primaire doelstelling het opzetten en bijhouden van een rechtshistorische bibliografie. Deze doelstelling is nadien verbreed, zodat ook de rechtsiconografie tot het aandachtsgebied van het NCRD is gaan behoren. Via een periodiek,

Rechtshistorisch Nieuws, hield het NCRD de Nederlandse rechtshistorici tussentijds op de hoogte van nieuwe publicaties en rechtshistorische varia, zoals benoemingen, congressen en colloquia.

Aanvankelijk was het aanbod van het NCRD alleen via een kaartstelsel te raadplegen, waarvan het moederexemplaar zich te Amsterdam bevond, met enkele dochtersystemen in de diaspora. In het afgelopen decennium is dit kaartstelsel in een database ingevoerd en was het NCRD-bestand via de publiekscatalogus in de meeste Universiteitsbibliotheken raadpleegbaar. Sinds enkele jaren is de rechtshistorische bibliografie tevens benaderbaar via de website van het NCRD, die aanvankelijk een zelfstandig bestaan leidde, maar nadien in de website van de KB werd geïncorporeerd. Deze website van NCRD nam tevens de functie van Rechtshistorisch Nieuws over.

Naar aanleiding van deze discussie heb ik in de vergadering van de begeleidingscommissie van het NCRD op 15 februari 2001 de vraag aan de orde gesteld, of het NCRD in het kader van de digitalisering van rechtsbronnen niet een voortrekkers rol zou moeten gaan spelen. De daarop volgende discussie spitste zich toe op twee vragen:

- ten eerste, of het niet wenselijk zou zijn, dat het NCRD het voortouw zou nemen bij het opzetten van een rechtshistorisch portaal.
- ten tweede of het NCRD in de nabije toekomst niet als Virtual Reference Room, d.w.z. een elektronische bibliotheek en documentatiecentrum,³⁰ voor rechtshistorisch onderwijs en onderzoek zou moeten gaan fungeren.

Digitaal Portaal

De opkomst van het WorldWideWeb heeft een revolutie te weeg gebracht in de wijze waarop studenten en onderzoekers informatie vergaren en verwerken. Dit geldt in toenemende mate ook voor rechtshistorici. Zij stellen daarom ook andere eisen aan informatievoorziening door het NCRD. Voor veel rechtshistorici is het NCRD het vanzelfsprekende beginpunt bij hun bibliografisch onderzoek betreffende de Nederlandse rechtsgeschiedenis en een veelgeprezen rechtsiconografische vraagbaak. Het zou nuttig zijn, indien het ook het vanzelfsprekende vertrekpunt werd bij het vergaren van andere vormen van rechtshistorisch informatie die tegenwoordig via het WWW raadpleegbaar zijn. Voor de opzet van een dergelijk portaal zou kunnen worden verwezen naar de *Virtuelle Bibliothek Rechtsgeschichte* van Stephan Bressler (Universiteit Freiburg), die een dergelijke website als nevenactiviteit onderhoudt.³¹ Regelmatige actualisering en controle pleiten hier voor een meer geïstitutionaliseerde aanpak, die past binnen de ambitie van het NCRD als informatie en documentatiecentrum.

Virtual Reference Room

De tweede vraag, of het NCRD in de toekomst niet als een Virtual Reference Room (VRR) zou moeten gaan fungeren heeft alles te maken met het toenemende aanbod van “content” – d.w.z. inhoudelijke informatie – via het WWW. Waar het fungeren van het NCRD als digitaal portaal nog alles te maken heeft met de traditionele (bibliografisch) verwijzende functie van het NCRD, gaat het idee van een VRR nog een stapje verder. Van een VRR kan men spreken, wanneer men niet slechts bibliografische verwijzingen on-line kan oproepen, maar ook de achterliggende literatuur en bronnen zelf.

Nederland staat aan de vooravond van een inhaalslag op het gebied van retrodigitalisering van cultureel erfgoed. In het kader van deze retrodigitalisering zou ook

³⁰ Cfr. Kim H. Veltman, *Digital Reference Rooms: Acces to Historical and Cultural Dimensions of Knowledge* (rapport Mc Luhan Instituut, Universiteit Maastricht, z.d. (1999)):

<http://www.mmi.unimaas.nl/people/Veltman/articles/sums/Historical%20Dimensions%20of%20Knowledge.html>

³¹ <http://www.geocities.com/rechtsgeschiedte/>

aandacht besteed moeten worden aan juridische bronnen en literatuur als een samenhangend rechtshistorisch domein.

Conclusie

Als belangrijkste uitkomst van de discussie naar aanleiding van deze vragen kan worden vermeld, dat de Koninklijke Bibliotheek, bij monde van de plaatsvervangend algemeen directeur Dr. E.S. van Eijck van Heslinga, aangaf bijzonder geïnteresseerd te zijn in de inrichting van een digitaal rechtshistorisch domein, waarbij rechtshistorici een selectie zouden moeten maken van het te digitaliseren rechtshistorisch erfgoed en het expertisecentrum van de Koninklijke Bibliotheek ondersteuning zou verlenen bij de technische voorbereiding en het zoeken naar de financiële middelen om dit domein te realiseren.

Aan ons is thans de taak serieus na te denken over de inrichting van een rechtshistorisch domein voor de 21^e eeuw en aan het begrip "*Samenwinninge*" een nieuwe inhoud te geven.³²

³² Zie het nog altijd actuele woord vooraf in: *Samenwinninge. Tien opstellen over rechtsgeschiedenis geschreven ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het interuniversitair instituut Nederlands Centrum voor Rechtshistorische Documentatie*, (Zwolle 1977).